

Палітыка Часовага ўрада ў сферы суда (сакавік–кастрычнік 1917 г.)

**І.Г. Гушчынскі
БДПУ (Мінск)**

Вынікам Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. стала звяржэнне ў Расійскай імперыі самадзяржаўя. Далейшы лёс краіны павінен быў вырашыць Устаноўчы сход. Да яго склікання функцыі заканадаўчай і выканаўчай улады былі ўскладзены на Часовы ўрад, сфарміраваны з прадстаўнікоў розных палітычных сіл, прадстаўленых у IV Дзяржаўнай думе. Яго дзейнасць ахоплівае храналагічна адносна невялікі (сакавік–кастрычнік 1917 г.), але вельмі важны перыяд у гісторыі народаў былой Расійскай імперыі, калі адбываліся карэнныя змены ў парадцы грамадскага развіцця.

У цэлым Часовы ўрад у сваёй палітыцы прытрымліваўся ідэі захавання старых законаў, калі яны не супярэчылі новым рэаліям жыцця грамадства, да склікання Устаноўчага сходу. І ўсё ж у заканадаўстве адбыліся істотныя змены. Вясной 1917 г. Часовы ўрад прыняў шэраг мер, накіраваных на дэмакратызацыю грамадства. Былі абвешчаны палітычныя свабоды, грамадзянскія правы, ліквідаваны саслоўныя прывілеі, абмежаванні па нацыянальнай прыкмеце, амніставаны палітычныя зняволеныя і г.д. Працэсы дэмакратызацыі, якія разгарнуліся ў грамадстве, закранулі і сферу правасуддзя. Так, 4 сакавіка Часовы ўрад паставіў ліквідаваць “асобыя” суды, якія выконвалі функцыю рэпрэсіі па злачынствах палітычнага характару: Вярхоўны крымінальны суд, асобыя прысутнасці Сената, судовых палат і акруговых судов з удзелам саслоўных прадстаўнікоў [4, с. 21]. Прыпынялася дзейнасць земскіх участкавых начальнікаў. У мясцовасцях, дзе да гэтага часу яшчэ не быў уведзены закон ад 15 чэрвеня 1912 г. аб пераўтварэнні мясцовага суда [2], іх функцыі ўскладаліся на часовых суддзяў, якія прызначаліся губернскімі камісарамі па ўзгадненні з павятовымі камісарамі [4, с. 13]. 11 сакавіка было адменена правіла, калі прыгаворы суда, якія прадугледжвалі пазбаўленне ўсіх правоў стану пэўных катэгорый грамадзян (дваран; чыноўнікаў; святароў; асоб, узнагароджаных ардэнамі і адзнакамі, пазбаўленне якіх было магчымым толькі з дазволу імператара), да прыгаворэння іх у выкананне перадаваліся да канчатковага вырашэння вярхоўнай уладай [4, с. 27–28]. 12 сакавіка 1917 г. Часовы ўрад адмяніў смяротнае пакаранне [4, с. 37] (аднак ужо 12 ліпеня яно было адноўлена стварэннем вайскова-рэвалюцыйных судов). 1 чэрвеня 1917 г. быў адменены

– 117 –

арт. 406-19 “Учреждения судебных установлений” [6, с. 219], у выніку чаго жанчыны атрымалі права займацца адвакацкай дзейнасцю [5, с. 554].

Крокам у кірунку дэмакратызацыі сістэмы правасуддзя стала стварэнне ў сакавіку 1917 г. Часовым ўрадам у Петраградзе і шэрагу гарадоў Петраградскай губерні (пазней і ў некаторых іншых мясцовасцях) так званых часовых судов, якія складаліся з міравога суддзі і двух засядацеляў (прадстаўнікоў ад рабочых і салдат) [4, с. 364, 367, 378, 385, 386, 403]. Ім былі падсудны злачынствы, здзейсненыя пасля 27 лютага 1917 г. і накіраваныя супраць асабістай і маёмаснай бяспекі грамадзян, грамадскага парадку і спакою, у тым ліку замахі супраць “новага парадку”.

Судаводства адбывалася на аснове прынцыпаў вуснасці і публічнасці. Часовыя суды маглі прызначаць наступныя меры пакарання: вымову, заўвагу, грашовае спагнанне не звыш 10-ці тыс. руб., арышт не звыш 3-х месяцаў, турэмнае зняволенне не звыш 1,5 гадоў (па-сутнасці, гэта супадала з паўнамоцтвамі міравых суддзяў). Прыгаворы ў такіх судах выносіліся большасцю галасоў, бо ўсе яго члены мелі роўныя працэсуальныя правы. Аднак праіснавалі часовыя суды нядоўга. Згодна пастанове Часовага ўрада ад 19 ліпеня 1917 г. [5, с. 587] яны скасоўваліся разам з уступленнем у дзеянне закона ад 4 мая 1917 г. аб часовым уладкаванні мясцовага суда [5, с. 224–238].

У той жа час менавіта правасуддзе стала адной са сфер грамадскага жыцця, якія ў найменшай ступені падвергліся пераўтварэнням у перыяд Лютаўскай рэвалюцыі. Гэта было звязана з тым, што судовая рэформа 1864 г. у свой час апярэдзіла агульнае развіццё палітычнага ладу Расійскай імперыі (у сувязі з чым у наступным стала аб'ектам карэкціровак кансерватыўна-ахоўчага характару). Таму не дзіўна, што Часовы ўрад у якасці асновы сваёй палітыкі ў сферы суда абвясціў не пабудову новай судовай сістэмы замест старой, а вяртанне да першапачатковых прынцыпаў судовых статутаў ад 20 лістапада 1864 г., якія, як гаварылася ў Пастанове ад 25 сакавіка 1917 г., “былі сапсаваны больш познімі ўзаканеннямі, што падарвалі пачаткі правільнага судаўладкавання – галоснасць, незалежнасць суддзяў і ўдзел у судзе грамадскага элемента” [4, с. 111]. З дадзенай мэтай пры Міністэрстве юстыцыі была створана Камісія для ўзнаўлення асноўных палажэнняў судовых статутаў і ўзгаднення іх са зменай, якая адбылася ў дзяржаўным уладкаванні.

Аднак па-сутнасці не кранаючы самога падмурка судовай сістэмы – судовых статутаў ад 20 лістапада 1864 г., Часовы ўрад з пэўным недаверам паставіўся да наяўнага судзейскага корпуса. Ва ўжо згаданай пастанове ад 25 сакавіка 1917 г. гаварылася: “Сярод суддзяў не павінны заставацца асобы, якія прывыклі да такіх парадкаў у судзе, якіх ад гэтага часу трымаць больш немагчыма” [4, с. 110]. Таму Часовым урадам фактычна было захавана абмежаванне прынцыпу нязменнасці суддзяў, унесенае ў судовыя статуты законам ад 20 мая 1885 г. [3] У адпаведнасці з ім стваралася Вышэйшая дысцыплінарная прысутнасць Сената, якая магла адхіляць суддзяў ад пасадаў. З адпаведнай мэтай Пастановай Часовага ўрада ад 25 сакавіка

1917 г. быў створаны новы орган – Часовы вышэйшы дысцыплінарны суд [4, с. 112]. Галоўнае яго адрозненне ад папярэдняга заключалася ў выбарнасці часткі яго членаў (Часовым камітэтам Дзяржаўнай думы, Петраградскай і Маскоўскай гарадскімі думамі, Петраградскім і Маскоўскім саветамі рабочых і салдацкіх дэпутатаў). 16 ліпеня 1917 г. пры судовых палатах былі створаны Часовыя камісіі для правядзення расследавання па скаргах на дзеянні некаторых службовых асоб судовага ведамства у складзе старшынь і пракурораў судовых палат, а таксама старшынь саветаў прысяжных павераных [5, с. 579]. Матэрыялы праведзеных расследаванняў накіроўваліся міністру юстыцыі, які па сваім меркаванні альбо спыняў справы, альбо накіроўваў іх у Часовы вышэйшы дысцыплінарны суд.

Значная ўвага Часовым урадам была ўдзелена інстытуту міравой юстыцыі. 4 мая 1917 г. была выдадзена пастанова аб часовым уладкаванні мясцовага суда [5, с. 224–238]. Згодна ёй закон ад 15 чэрвеня 1915 г. аб пераўтварэнні мясцовага суда [2] (паводле яго ў Расійскай імперыі аднаўляўся інстытут міравых суддзяў) распаўсюджваўся яшчэ на 33 губерні, у тым ліку неакупаваную нямецкімі войскамі частку тэрыторыі Беларусі. Новаўвядзеннем стала тое, што крымінальныя і за пэўнымі выключэннямі грамадзянскія справы вырашаліся міравымі суддзямі не

аднаасобна, а з удзелам двух членаў міравога суда. Яны выбіраліся: у гарадах – гарадскімі думамі, у сельскай мясцовасці – земскімі валаснымі сходамі. Дадзены закон пашырыў юрысдыкцыю міравой юстыцыі як па грамадзянскіх ісках (да 1000 рублёў), так і па крымінальных справах.

Прынятыя з пачатку сакавіка 1917 г. заканадаўчыя акты значна павялічвалі ў параўнанні з мінулым аб'ём палітычных, грамадзянскіх і эканамічных правоў грамадзян. Важнай задачай Часавы ўрад лічыў стварэнне сістэмы гарантый гэтых правоў і свабод. З гэтай мэтай Пастановай ад 30 мая 1917 г. аб судах па адміністрацыйных справах [5, с. 527–540] стваралася сістэма адміністрацыйнай юстыцыі, якой былі падсудны справы па скаргах на незаконныя дзеянні органаў улады. Сістэма адміністрацыйнай юстыцыі складалася з аднаасобных адміністрацыйных суддзяў, якія дзейнічалі ў паветах, адміністрацыйных аддзяленняў акруговых судов, а таксама 1-га дэпартаменту Сената.

Часовы ўрад звярнуўся да прымірэнча-трацейскага спосабу вырашэння працоўных спрэчак. З гэтай мэтай у жніўні 1917 г. было зацверджана Палажэнне аб прымірэнчых камерах і трацейскіх судах. Прымірэнчыя камеры фарміраваліся на парытэтных пачатках з прадстаўнікоў рабочых і наймальнікаў. Калі прымірэнчая камера не магла вырашыць спрэчку, то справа перадавалася ў трацейскі суд, які таксама ствараўся на парытэтных пачатках [1, с. 981].

Ажыццяўленне на практыцы згаданых мерапрыемстваў Часовага ўрада ў сферы правасуддзя праходзіла ў вельмі цяжкіх умовах. Агульная палітычная нестабільнасць у грамадстве, недахоп фінансавання, праблема кадравага забеспячэння абноўленых

– 119 –

судовых устаноў – усё гэта прывяло да таго, што многія пераўтварэнні, у прыватнасці ўкараненне адміністрацыйнай юстыцыі і далейшае распаўсюджанне інстытута міравых суддзяў, да кастрычніка 1917 г. так і не былі да канца рэалізаваны.

Такім чынам мы бачым, што дзейнасць Часовага ўрада ў сферы суда ў сакавіку–кастрычніку 1917 г. была накіравана на дэмакратызацыю сістэмы правасуддзя. Гэта знайшло адлюстраванне ў ліквідацыі элементаў саслоўнасці ў судах, прыняцці мер па памяншэнні ступені іх залежнасці ад адміністрацыйнай улады. Пры гэтым у якасці падмурку судовай сістэмы па-сутнасці захоўвалася заканадаўчая база судовай рэформы 1864 г.

Літаратура

1. Лушников, А.М. Курс трудового права : в 2 т. / А.М. Лушников, М.В. Лушникова. – Т.2. – М. : Статут, 2009. – 1151 с.
2. ПСЗРИ. – Собр. 3. – Т. 32. – 1912. – №37328.
3. ПСЗРИ. – Собр. 3. – Т. 5. – 1885. – №2959.
4. Сборник указов и постановлений Временного правительства. – Вып. 1 : 27 февраля – 5 мая 1917 г. / Сост. Отд-нием Свода Законов Гос. Канцелярии. – Петроград : Государственная канцелярия, 1917. – VI, 2, 555 с.
5. Сборник указов и постановлений Временного правительства. – Вып. 2 : 5 мая – 24 июля 1917 г. – Ч. 1. – Отд. I-VIII / Сост. Упр-нием Кодификационной частью. – Петроград : Государственная канцелярия, 1918. – VII, 799 с.
6. Судебные уставы 1864 года с изложением рассуждений на коих они основаны, изданные Государственной канцелярией : в 5 ч. – 2-е изд. – СПб. : Тип. Второго отд. Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1866–1867. – Ч. 3 : Учреждение судебных установлений. – 1867. – LIII, 567 с.